

УДК 130.123

Ціннісні координати в сучасному українському суспільстві

Анучина Л.В. Національний університет «Юридична академія України імені
Ярослава Мудрого»,

Грицаненко В.Г. Харківська державна академія культури

Уже майже чверть століття українська спільнота живе поза тими ідеологічними настановами та духовними спрямуваннями, які визначали її духовні орієнтири, шкалу ціннісних пріоритетів, змістовну наповненість діяльності. Розмаїття світоглядних позицій, можливість вільно обирати, сповідувати, формувати світ цінностей, а також наявність умов для життя за власними переконаннями, принципами сприяли значній демократизації культури.

Інтенсивна співпраця з широким колом світових культур дозволила збагатити українську культуру новими культурними цінностями, сприяла перевазі новаційності над традиційністю. Глобалізаційні процеси охопили вітчизняну культуру, яка органічно увійшла в європейський простір, продемонструвала свою самобутність, була визнана світовою спільнотою, отримала імпульс подальшого розвитку.

Не важко помітити, що в Україні посилюється прагнення затвердження загальнолюдських ціннісних начал. Про це свідчить підвищення значущості для значної частини української спільноти питання права та свободи, тяжіння населення до релігії й її моральних настанов, активізація політичного життя, намагання вдосконалити правові фундаментальні положення тощо. Сучасне українське суспільство характеризується спалахами інтересу до історичного минулого, до окремих особистостей, гострими дискусіями, присвяченими окремим історично-культурним подіям та їхнім наслідкам. Функціонування величезної кількості партій, об'єднань, союзів та ін. дозволяє зробити висновок про те, що пошуки можливостей самовираження, самореалізації стали актуальними для українців.

Водночас в країні великого значення набуває проблема національного героя, людини, яка уособлює собою Україну, її соборність і виявляє готовність за це віддати життя, побудувати нову Україну. Пошуки національного героя поривають у минуле, охоплюють сучасність, сповнюють надією на те, що саме він буде тим національним символом свободи, який забезпечить рятування народу, його об'єднання, його свободу.

Реалії сьогодення, на жаль, руйнують оптимістичні сподівання українців. Підтверджує це та культурна ситуація, яка склалася в Україні.

На жаль, в останні роки швидкими темпами руйнується віра спільноти в можливість жити в державі не тільки вільної, незалежної, а й такої, що характеризується високим духовним рівнем.

Напевно, це можна пояснити кризою світової культури, ознаки якої виявляються в усіх її складових, а в першу чергу, торкаються людини - суб'єкта та об'єкта культури. Варто нагадати про те, що саме сучасність обумовила загострення процесу відчуження людини від культури; соціальні умови сприяли формуванню технократичного мислення, внаслідок чого людина втрачає власну цілісність; обставини життя зробили людину прагматичною, позбавленою самостійності та такою, що сповідує конформізм. Не можна не помітити, що кінець XX ст., перші кроки XXI ст. - час поширення процесу стандартизації духовного життя людства, наслідком чого є поступова втрата потреби в самостійному визначенні сенсу буття, провідних ціннісних настанов, а в результаті - панування споживання як головного життєвого орієнтиру, перетворення людини в людину-масу.

Власне навіч позбавлення людини якостей, які роблять її людиною, її метаморфоза в біомасу, якийсь незначний гвинтик, який нічого не коштує та нічого не значить.

Реакцією на такі зміни, відповіддю на подібне становище є розчарування в можливостях як окремого індивіда, так і людства в цілому. Звідси зневіра в зміни навколишнього середовища, існуючих обставин, апатія, депресія, стан бездіяльності. Водночас посилюється агресивне

ставлення до навколишнього світу (природного, суспільного), до усього, що оточує людину, руйнація родинних стосунків, моральне зубожіння тощо.

Постмодерністські світоглядні настанови, які визначають зміст і спрямованість діяльності людини, налаштовують її на відношення до життя як до гри, коли принцип «цікаво - не цікаво» стає підвалиною будівництва відносин зі світом та з самою собою. Іронічне ставлення до людей, до життєво важливих ситуацій, поширення цинічного ставлення до минулого, подій та людей сьогодення характеризує наших сучасників.

Звичайно, кожна національна культура функціонує в полі світового культурного процесу, відбиває його найбільш суттєві відмінності, зміни ціннісних орієнтирів, які його супроводжують. Вітчизняна культура також не стоїть осторонь тих процесів, що притаманні світовій культурі, тому навіть поверхневий погляд на її вияви дозволяє стверджувати: принципово змістовні акценти та орієнтації української культури практично не відрізняються від світових. Підтвердженням цього є активне «витискування» пануючого за радянські часи матеріалістичного світогляду, марксистсько-ленінської ідеології модерністськими та постмодерністськими світоглядними настановами. Спочатку захоплення утопічною мрією про розквіт української культури, впевненість у швидкій перебудові суспільного, зокрема духовного життя, категорична відмова від радянського минулого породили у українців ентузіастичні поривання щодо подолання недосконалості, створення надзвичайних цінностей, які не мають аналогів не тільки в історії власної культури, а й світової.

Людина відчула свою значущість, повірила у власну унікальність, невичерпані потенції, була переконана в тому, що її сил вистачить для «пробудження» українського народу, прояву його деміургічних начал.

Але реалії дуже швидко звели нанівець всі ілюзії українців. Причиною гірких розчарувань виявилися економічні «провали», наслідки яких призвели до зубожіння населення, його життя на межі виживання; неспроможність влади визначити як стратегію, так і тактику розвитку української держави;

відсутність національної ідеї, а звідси і єдності нації; невизначеність змісту, головного спрямування культурної політики тощо. Загострення ситуації пов'язане зі зневірою в інституті президентської влади, а також з втратою довіри до політичного бомонду (який, до речі, визначає себе політичною елітою), який все більше демонструє не тільки зневагу до моральних цінностей, а й нехтування інтересами країни, байдужість до майбутнього держави, прагнення підняти рівень власного матеріального статку, використовуючи для цього всі засоби, в тому числі й несправедливі.

Звичайно, все це зумовило панування в суспільстві іронічного ставлення до життєвих перспектив, до можливостей матеріальних та духовних змін, до духовного підйому в Україні. Відсутність впевненості в майбутньому, відторгнення сучасності примушує обернутися назад, уважно придивитися до минулого, робить його привабливим, визнає ідеальним. Тому міфологізація минулого, як недавнього, радянського, так і віддаленого (напр., козацького) охоплює українську спільноту.

Разом з тим не слід виключати з числа обставин, що суттєво впливають на розвиток вітчизняної культури, процес глобалізації, прискорення якого важко не помітити. Ейфорія від тих можливостей, котрі розкрилися перед Україною після входження у глобалізаційний процес, значний час наповнювала суспільну думку. Дійсно, нарешті Україна могла продемонструвати своє «обличчя» світові, увійти в світовий культурний простір, зайняти в ньому свою нішу, розкрити здобутки своєї культури. Цьому сприяла й діяльність співвітчизників - української діаспори, її діяльність, спрямована на підвищення іміджу незалежної української держави, доведення до широкого світового загалу цінностей, створення яких належить українцям. Авторитет України був значно підвищений, її культурні досягнення викликали повагу.

Але відкриття «дверей» в інший, незнайомий до цього культурний простір, в якому все «інше», не схоже до «нашого», настільки вразило більшість українців, що вони легковажно відмовлялися від власного,

вважаючи його застарілим, несучасним, а звідси - провінційно-непотрібним. Добрим тоном стало проповідування виключної значущості всього, що насичує духовне життя зарубіжних країн, та розповсюдження будь-яких його зразків (в тому числі й визнаних аморальними) в Україні. Не дивно, що внаслідок поширення в українському культурному просторі речей, не схожих з тими, до яких звикли, а також завдяки їхній разлекламованості, особливо серед молоді, вони стають альтернативою традиційним цінностям і витискують їх на узбіччя. У результаті виникає загроза актуалізації вітчизняних цінностей, а звідси - збереження національної культури.

Слід звернути увагу й на те, що в процесі глобалізації посилюється можливість поглинання української культури культурою більш розвинених в економічному відношенні країн. Вони мають для цього потрібні матеріальні ресурси, розвинені технології, сталісні духовні спрямування, а також достатньо великі амбіції. Враховуючи існуюче і до сьогодні захоплення тими цінностями, що створені за кордоном, питання розчинення української культури в культурах більш успішних країн стає одним із важливих питань, які вимагають активних дій, спрямованих хоча б на гальмування цього процесу.

Так трапилося, що державний апарат нашої країни практично не приділяє уваги питанням культури. В Україні збережений принцип, існуючий з радянських часів, принцип «залишкового відношення» до проблем культури. Головним для влади є вирішення проблем економічного порядку, які дійсно загострилися, особливо в останні роки. Не можна не помітити, як рівень матеріального добробуту населення катастрофічно занепадає, і нагальним для більшості людей є елементарне виживання. Тому зрозуміла зосередженість уваги державної влади на пошуках шляхів подолання кризового стану економіки, підвищення економічної ефективності.

Але відомо: матеріального благополуччя не можна досягнути поза культури. Матеріальне виробництво, рівень його, спрямованість, результативність залежать від людини. Вона стоїть у витоків його організації,

технологічного забезпечення, продуктивності тощо. Інакше кажучи, вона є його суб'єктом, від неї залежить абсолютно всі складові виробничого процесу, сам процес та його наслідки. Виміром же людини є її культура.

На жаль, в сучасній Україні продовжують ототожнювати культуру з мистецтвом, а вирішення проблем її еволюції пов'язують з діяльністю Міністерства культури (як тільки його не перейменовували, але сутність діяльності залишається незмінною). Звичайно, цей державний орган не може не тільки вирішити всі проблеми української культури, а й навіть досягнути їх. Кореляція, формування ціннісних орієнтирів, духовних уподобань українців - справа держави в цілому, діяльності всіх її установ, об'єднань, організацій тощо, а не якогось окремого Міністерства. Тому розробка культурної політики держави, шляхів її реалізації потребує консолідації всіх державних органів, спрямованості їхньої діяльності на формування людини, зорієнтованої на творення людини, котра сповідує норми загальнолюдської моралі, володіє багажем сучасних знань та налаштована на його постійне поповнення, людини, яка опанувала методику самоосвіти, а також поєднала знання з розвиненим емоційно-почуттєвим світом.

Ситуація, яка склалася в сучасній Україні, свідчить про те, що держава не зробила ставку на людський капітал. До цього часу відсутні ті ідеологічні настанови, які дозволили б зцементувати українське суспільство, спрямувати його на досягнення соціально-національно значущої мети. Навпаки, ті, хто визначає себе державно-політичною елітою та власно і ті, хто проголошує себе духовною елітою, час від часу «вкидають» у суспільство ідеї та гасла, що загострюють протиріччя, розбурхують людей. Звичайно, представникам нації, менталітет якої не сприяє прояву високої соціальної активності та спрямування творчої самовіддачі на вирішення соціально значущих проблем, важко в таких умовах подолати пасивність, байдужість щодо віддання себе служінню державі.

Об'єднати людей та збудити в них потребу «входження» у процес соціально значущої діяльності, спрямованої на зміцнення державної

цілісності, духовної, політичної та економічної, можливо тільки завдяки цілеспрямованій, постійній, щоденній праці, сенсом якої є підвищення національної самосвідомості. Рішення даної проблеми в великої мірі залежить від того, наскільки державні та політичні діячі демонструють приклад служіння Батьківщині. На жаль, державна та політична верхівка українського суспільства більш всього стурбована досягненням власних (зазвичай матеріальних) інтересів за рахунок державних. Її впевненість у безкарності, можливості перекласти відповідальність на «стрілочників», на попередників й водночас застосування суворих мір покарання до пересічної людини породжує зневіру у справедливості, відбиває бажання співпраці з представниками влади.

Важливо й те, що державно-політична «еліта» не відзначається рівнем моральної культури, не соромиться власної аморальності, навіть намагається повчати населення. Життя, поведінка, характер спілкування тощо сучасних владних діячів, особливо яскраво виявлених у чисельних телепередачах, викликає недовіру до них не тільки як до суспільних діячів, яким неможливо довіряти управління країною, а й як до людей, з якими неможливо спілкуватися на побутовому рівні.

Прикро те, що в суспільстві поширюються спроби обґрунтування потреби зміни споконвічних моральних настанов на «сучасні моральні цінності». Хрестоматійними прикладами подібної переорієнтації життєвих настанов стало втілення в життя тези про те, що сьогодні рушійною силою не може бути добро, а тільки зло здатне забезпечити рух у майбутнє, або твердження про визнання скромності якістю, яка не дозволяє людині досягти визнання, успіху.

Зниження значущості моральних цінностей як фундаменту суспільного життя є загрозою руйнування культурного потенціалу українців. А. Швейцер у своїх працях довів, що саме моральне зубожіння призводить до краху культури, власне до загибелі людства, а Ч. Сноу підкреслював значущість духовності для збереження людського в людині. Безумовно, сама по собі

констатація цього факту не змінить того положення, в якому ми сьогодні опинилися.

Потрібна воля народу, його дії в цьому напрямі, поява пасіонаріїв, здатних переконати, повести за собою людей, бути для них тим загальнонаціональним ідеалом, якому вірять, якого не вагаючись підтримують, для якого служіння Вітчизні є справою всього життя. Поки в суспільстві не існує ані пасіонарних особистостей, ані усвідомлення українцями потреби в змінах.

Сьогодні у більшості населення України не сформована мотивація самоосвіти, самовиховання, взагалі творчої діяльності в усіх сферах життя. Навпаки, в суспільстві панують споживацькі настрої й орієнтири, люди, особливо молоді, живуть сподіваннями, що хтось може відразу все поміняти, навіть самих людей, створити для них такі умови, що відповідають їхнім потребам. Очікування подібного «чуда» не налаштовує на кропітку, важку працю, на зміни, за висловом професора Преображенського, в головах людей. Не важко помітити, що українська спільнота сподівається на отримання духовних та матеріальних благ як «манни небесної», споживацькі настрої панують в її середовищі.

Гра як фундамент життєдіяльності не передбачає серйозної підготовки до виконання родинних, професійних, взагалі громадських обов'язків. Організація та побудова навчання в системі освіти на основі ігрового процесу сприяє звиканню до того, що й власне само життя, життєві проблеми - це специфічна ігрова ситуація, яка не має й не може привести до негативних наслідків.

Легковажне ставлення до життя наповнює вітчизняний медійний простір. Особливо наочно це виявляється в програмних уподобаннях українського телебачення. Їхній зміст та форма наповнюють людину, особливо молоду, впевненістю в тому, що вона настільки значуща, унікальна, що всі навколо повинні надавати їй можливість жити так, як вона того бажає, забезпечувати її всім, чого вона потребує. Практично на всіх каналах ТБ

відсутні передачі, присвячені людям, котрі досягли визнання, поваги завдяки постійній праці, навчанню, роботі над собою. Навпаки, атмосфера повсякденного свята, везіння, вдачі супроводжує життя «золотої молоді», бомонду, «мажорів». Головне для особи - вдало влаштуватися: знайти так званого спонсора, одружитися, раптом отримати спадок тощо. Страхіття, сумнівний гумор, стереотипні концерти «зірок» з беззмістовними піснями, демонструванням досягнень косметології, рівня оголеності, однотипні детективи-серіали з акторами, які не володіють елементарною акторською майстерністю тощо повністю заповнили телевізійний простір, особливо у вихідні та святкові дні.

Поза «форматом» опинилися проблеми патріотизму, моралі, науки, релігії, мистецтва тощо. Незатребуваними вважаються не тільки цінності вітчизняної, а й світової культури, які залишаються неактуалізованими для більшості населення. «Втрачаючи останні інтелектуальні амбіції, Україна на очах перетворюється на країну нахаб і дурнів...», стверджує О. Забужко. Додамо, що цьому сприяє й емоційно-почуттєве збіднення, яке зводить почуттєвий світ людей до примітивної сміхової реакції.

Література

1. Забужко О. Дзеркальна хвороба // Кореспондент. - 2013. - № 5. - С. 29.
2. Сноу Ч. Две культуры. - М.: 1968.
3. Швейцер А. Культура и этика. - М.: 1973.
4. Згуровский М. Высшее образование на изломе общественного развития // Зеркало недели. - № 5.- 9 февраля 2013.

Стаття присвячена питанням, пов'язаним з характеристикою культури сучасної України.

В статье поднимаются вопросы, связанные с характеристикой культуры современной Украины.

The questions related to description of culture of modern Ukraine rise in the article.